

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
Б.БЕЙСЕНОВ атындағы ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ**

Азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасы

«Қазақстан Республикасының Экологиялық құқығы»

пәні бойынша

ДӘРІС МАТЕРИАЛДАРЫ

Тақырыбы:

«Суды пайдаланудың және қорғаудың құқықтық режимі»

Дайындаған: Ахашов А.Ғ.

ПӘС отырысында талқыланып, мақұлданды

№ хаттама. «_____» _____2016 ж.

Қарағанды 2016

Дәріс 10. Суды пайдалану мен қорғаудың құқықтық режимі

ДӘРІС ЖОСПАРЫ (1 сағат)

1. Су құқықтық қорғаудың объектісі ретінде
2. Су пайдалану құқығының түсінігі мен түрлері

1. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 9 шілдедегі Су Кодексінің 1-бабының 32-тармағына сәйкес, сулар - су объектілерінде жинақталған барлық сулардың жиынтығы.

Шекарасы, көлемі мен су режимі бар құрлық беті бедерлеріндегі және жер қойнауындағы су шоғырланымдары Қазақстан Республикасының су объектілеріне жатады. Олар: теңіздер, өзендер, соларға теңестірілген каналдар, көлдер, мұздықтар және басқа да жер үсті су объектілері, жер асты сулары бар жер қойнауының бөліктері.

Аталған кодекстің 11-бабының 2-тармағына сәйкес, су объектілері:

- 1) жер үсті су объектілері;
- 2) жер асты су объектілері;
- 3) Қазақстан Республикасының теңіз сулары;
- 4) трансшекаралық сулар болып бөлінеді.

Пайдалану түрлеріне қарай су объектілері:

- 1) ортақ пайдаланудағы су объектілері;
- 2) бірлесіп пайдаланудағы су объектілері;
- 3) оқшау пайдаланудағы су объектілері;
- 4) ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың су объектілері;
- 5) ерекше мемлекеттік маңызы бар су объектілері;
- 6) мемлекеттік орман қорының су объектілері болып бөлінеді.

Жер үсті су объектілері:

1) су айдындары - өзендер және соларға теңестірілген каналдар, көлдер, су қоймалары, тоғандар және басқа ішкі су айдындары, аумақтық сулар;

2) мұздықтар, батпақтар болып бөлінеді. Жер үсті су объектілері жер үсті суларынан, олардың түбінен және жағалауынан тұрады.

Жер асты су объектілеріне мыналар жатады:

- 1) су тұтқыш аймақтар, тау-кен жыныстарының жиектері мен кешендері;
- 2) жер асты суларының бассейні;
- 3) жер асты сулары орындары мен учаскелері;
- 4) жер асты суларының құрлықта немесе су астынан табиғи шығуы;
- 5) жер қойнауының суландырылған учаскелері.

Қазақстан Республикасының теңіз суларына, егер Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы шегіндегі Каспий және Арал теңіздерінің сулары жатады. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын белгілейтін және (немесе) қиып өтетін жер үсті және жер асты сулары трансшекаралық сулар болып табылады. Бұдан өзге тағы да ортақ

пайдаланудағы су объектілері, бірлесіп пайдаланудағы су объектілері, оқшау пайдаланудағы су объектілері, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың су объектілері болып бөлінеді.

Сулардың өздеріне тән бірнеше функциялары бар: экологиялық - тіршілікті қамтамасыз ету, орта түзуші, климатты реттеуші; экономикалық, мәдени-сауықтыру, эстетикалық.

ҚР Су кодексінің 4 –бабына сәйкес, Қазақстан Республикасының су қоры Қазақстан Республикасының аумағы шегіндегі мемлекеттік су кадастрына енгізілген немесе енгізілуге тиіс барлық су объектілерінің жиынтығын қамтиды. Қазақстан Республикасының су қоры айрықша мемлекеттік меншікте болады. Су қорын иелену, пайдалану және оған билік ету құқығын Қазақстан Республикасының Үкіметі жүзеге асырады.

Су қорын пайдалану мен қорғау, сумен жабдықтау және су бұру саласындағы мемлекеттік басқаруды Қазақстан Республикасының Президенті, Қазақстан Республикасының Үкіметі, уәкілетті орган, коммуналдық шаруашылық саласындағы уәкілетті орган, Конституцияда, осы Кодексте, Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде белгіленген өз құзыреті шегінде облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті өкілді және атқарушы органдары жүзеге асырады.

Су қорын пайдалану мен қорғау саласындағы басқару құрылымы кешенділігі мен қоса бағыныстылығы ескеріле отырып, мынадай деңгейлерге бөлінеді:

- 1) мемлекетаралық;
- 2) мемлекеттік;
- 3) бассейндік;
- 4) аумақтық.

Мемлекеттік органдар су қорын ұтымды пайдалану және қорғау жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыруға азаматтар мен қоғамдық бірлестіктерді тартуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің су қорын пайдалану мен қорғау, сумен жабдықтау және су бұру саласындағы құзыреті:

1) су қорын пайдалану мен қорғау, сумен жабдықтау және су бұру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлейді;

2) елді мекендерді сумен жабдықтау және су бұру жүйелерін пайдалану ережесін бекітеді;

3) елді мекендердің су бұру жүйелеріне сарқынды суларды қабылдау ережесін бекітеді;

4) республикалық меншіктегі су шаруашылығы құрылыстарын басқаруды ұйымдастырады;

5) суларды және олардың пайдаланылуын мемлекеттік есепке алуды, мемлекеттік су кадастры мен су объектілерінің мемлекеттік мониторингін жүргізу тәртібін белгілейді;

б) сумен жабдықтаудың баламасыз көздері болып табылатын ерекше маңызды топтық және оқшау сумен жабдықтау жүйелерінің тізбесін бекітеді;

7) ауыз сумен жабдықтаудың баламасыз көздері болып табылатын ерекше маңызды топтық және оқшау сумен жабдықтау жүйелерінен ауыз су беру жөніндегі қызметтер құнын субсидиялау тәртібін бекітеді;

8) су қорғау аймақтары мен белдеулерін белгілеу ережелерін бекітеді;

9) су ресурстарын кешенді пайдалану мен қорғаудың бас және бассейндік схемаларын және су шаруашылығы баланстарын әзірлеу мен бекіту тәртібін белгілейді;

10) су шаруашылығы құрылыстарын жалға және сенімгерлік басқаруға беру тәртібін белгілейді;

11) су объектілерін оқшау немесе бірлесіп пайдалануға конкурстық негізде берудің тәртібін айқындайды;

12) судың жай-күйіне әсер ететін кәсіпорындар мен басқа да құрылыстарды келісу, орналастыру және пайдалануға беру тәртібін, сондай-ақ су объектілерінде, су қорғау аймақтары мен белдеулерінде құрылыс және басқа да жұмыстар жүргізу шарттарын белгілейді, және т.б. өзіне Қазақстан Республикасының Конституциясымен, заңдарымен және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктелген өзге де функцияларды орындайды.

ҚР ауыл шаруашылығы Министрлігінің су ресурстары Комитеті су ресурстарын басқару аясындағы құзыреті шегінде арнайы атқарушы функцияларды жүзеге асыратын ведомство болып табылады, оның құзыреті ҚР Су Кодексінің 37 – бабында көрсетілген:

1. Өз құзыреті шегінде су қорын пайдалану және қорғау, сумен жабдықтау, су бұру саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге және іске асыруға қатысады;

2. Елді мекендер шегінен тыс жерлерде су қорын пайдалану мен қорғау, сумен жабдықтау және су бұру саласында жергілікті атқарушы органдарды үйлестіруді және оларға әдістемелік басшылық жасауды жүзеге асырады;

3. Негізгі өзендердің бассейндері мен тұтас алғанда республика бойынша басқа да су объектілері бойынша су ресурстарын кешенді пайдалану және қорғау схемаларын әзірлейді;

4. Су шаруашылығы жүйелері мен құрылыстары қауіпсіздігінің өлшемдерін әзірлейді;

5. Экономика салаларында су тұтынудың үлестік нормаларын келіседі;

6. Бекітіп берілуі бойынша конкурсқа қойылатын жергілікті маңызы бар балық шаруашылығы су айдындарының және (немесе) учаскелерінің тізбесін келіседі;

7. Ортақ су пайдаланудың үлгі ережелерін әзірлейді;

8. Салық органына ұсынғанға дейін жер үсті көздерінің су ресурстарын пайдаланғаны үшін төлем бойынша салық есептілігін растайды;

9. Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен және негіздерде арнайы су пайдалануға рұқсатты беруді, қолданысын тоқтата тұруды және оны қайтарып алуды жүзеге асырады;

10. Арнайы су пайдалануға рұқсат беруге өтініште көрсетілетін мәліметтерді айқындайды;

11. Бассейндер және облыстар (республикалық маңызы бар қала, астана) деңгейінде су пайдалану лимиттерін бекітеді, және т.б. Су Кодексінде, Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Өзге де уәкілетті органдардың функциялары мен міндеттері аталған заңның сәйкес баптарында көрініс тапқан.

Су объектілері:

1) зиянды қауіпті химиялық және уытты заттармен және олардың қоспаларымен табиғи және техногендік ластанудан, жылу, бактериялық, радиациялық және басқа ластанудан;

2) қатты, ерімейтін заттармен, өндірістік, тұрмыстық және өзге де тектегі қалдықтармен қоқыстанудан;

3) сарқылудан қорғалуға тиіс.

ҚР Су кодексінің 1-бабының 38-тармағына сәйкес, су объектілерін қорғау - су объектілерін сақтауға, қалпына келтіруге және ұдайы молайтуға, сондай-ақ судың зиянды әсеріне жол бермеуге бағытталған қызмет.

Су объектілері:

1) табиғи жүйелердің экологиялық тұрақтылығының бұзылуын;

2) халықтың өмірі мен денсаулығына зиян келтірілуін;

3) балық ресурстары мен басқа да су жануарларының азаюын;

4) сумен жабдықтау жағдайларының нашарлауын;

5) су объектілерінің табиғи молаю және тазару қабілетінің төмендеуін;

6) су объектілері гидрологиялық және гидрогеологиялық режимінің нашарлауын;

7) су объектілерінің физикалық, химиялық және биологиялық қасиеттеріне теріс әсер ететін басқа да қолайсыз құбылыстарды болғызбау мақсатымен қорғалуға тиіс (ҚР СК,112-бап).

Су объектілерін қорғау:

1) су объектілерін пайдаланудың кез келген түрін жүзеге асыратын барлық су пайдаланушыларға осы объектілерді қорғау жөнінде ортақ талаптар қою;

2) шаруашылық қызметінің жекелеген түрлеріне арнайы талаптар қою;

3) жаңа техника мен экологиялық, эпидемиологиялық жағынан қауіпсіз технологиялар енгізе отырып, су қорғау іс-шараларын жетілдіру және қолдану;

4) су қорғау аймақтарын, су объектілерінің қорғау белдеулерін, ауыз сумен жабдықтау көздерін санитарлық қорғау аймақтарын белгілеу;

5) су объектілерін пайдалану мен қорғауды бақылаудың мемлекеттік және басқа да нысандарын жүргізу;

6) су объектілерін қорғау жөніндегі талаптардың орындалмағаны үшін жауапкершілік шараларын қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Су объектілерінің сапалық жай-күйін нашарлататын және пайдаланылуын қиындататын заттардың немесе ластаушы нәрселердің су объектілеріне тасталуы немесе өзге де тәсілмен түсуі су объектілерінің ластануы деп танылады. Су объектілерін, диффузиялық ластануды (жер беті мен ауа арқылы ластану) қоса алғанда, ластанудың барлық түрінен қорғау жүзеге асырылады. Су объектілерін ластанудан қорғау мақсатында: 1) су объектілерінің су жинау алаңында улы химикаттарды, тыңайтқыштарды қолдануға тыйым салынады. Су объектілерінің су жинау алаңы мен санитарлық қорғау аймағында дезинфекциялық, дезинсекциялық және дератизациялық іс-шаралар халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы саласындағы уәкілетті органмен келісім бойынша жүргізіледі; 2) радиоактивті және уытты заттарды су объектілеріне тастауға және көмуге; 3) тазарту құрылыстары жоқ және нормативтерге сәйкес тиімді тазартуды қамтамасыз етпейтін өнеркәсіп, тамақ объектілерінің ағынды суларын су объектілеріне ағызуға; 4) су объектілерінде радиоактивті және уытты заттар бөлінуі қоса жүретін технологиялардың ядролық және өзге де түрлері пайдаланылатын жарылыс жұмыстарын жүргізуге; 5) су объектілерінде және су шаруашылығы құрылыстарында халықтың денсаулығына және қоршаған ортаға қауіп төндіретін техника мен технологиялардың қолданылуына тыйым салынады.

Су объектісіне қатты, өндірістік, тұрмыстық және басқа да қалдықтардың, сондай-ақ салмақты бөлшектердің түсуі, соның салдарынан оның гидрологиялық жай-күйі нашарлап, су пайдаланудың қиындауы су объектілерінің қоқыстануы деп танылады. Су объектілеріне қатты, өндірістік, тұрмыстық және басқа да қалдықтарды тастауға және оларды көмуге тыйым салынады. Су объектілерінің су жинау алаңдарын, су объектілерінің мұз қабатын, мұздықтарды қатты, өндірістік, тұрмыстық және шайылу кезінде жер үсті және жер асты су объектілерінің сапасын нашарлатуға әкеп соғатын басқа да қалдықтармен қоқыстауға жол берілмейді.

Ағындының рұқсат етілетін деңгейінің ең аз мөлшерінің, жер үсті су қорының азаюы немесе жер асты су қорының кемуі су объектілерінің сарқылуы деп танылады. Су объектілерінің сарқылуын болғызбау мақсатында су объектілерін пайдаланатын жеке және заңды тұлғалар:

- 1) су объектілерінен лимиттен тыс қайтарымсыз су алуға жол бермеуге;
- 2) су қорғау аймақтары мен белдеулері аумағында жер жыртуға, мал тоғыту мен санитарлық дауалауға, құрылыстар салуға және су объектілерінің сарқылуына әкеп соғатын басқа да шаруашылық қызмет түрлерін жүргізуге жол бермеуге;

- 3) су қорғау іс-шараларын жүргізуге міндетті. Жеке және заңды тұлғалар жүргізетін су объектілерінің сарқылуын болғызбауға бағытталған су қорғау іс-шаралары уәкілетті органмен, қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті мемлекеттік органмен және жер қойнауын зерделеу мен пайдалану жөніндегі уәкілетті органмен алдын ала келісіледі.

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 33 – тарау, 224 – бабында су объектілерін пайдалану кезіндегі экологиялық талаптар реті

берілген, яғни Су объектілерінде суды ортақ пайдалану Қазақстан Республикасының су заңнамасында белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады. Жеке және заңды тұлғалар облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті өкілді органдары белгілеген суды ортақ пайдалану ережелерін сақтауға міндетті. Су объектілерінің жай-күйіне әсер ететін кәсіпорындар мен басқа да құрылыстарды орналастыру қоршаған ортаны қорғаудың, жер қойнауын қорғаудың, санитарлық-эпидемиологиялық, өнеркәсіптік қауіпсіздікті, су ресурстарын молайту мен ұтымды пайдаланудың талаптары мен ережелерін сақтай отырып, сондай-ақ аталған объектілер қызметінің экологиялық салдарлар ескеріле отырып жүргізіледі. Су объектілерінің жай-күйіне әсер ететін кәсіпорындар мен басқа да құрылыстарды салу, реконструкциялау, пайдалану, консервациялау, жою, қоршаған ортаны қорғау, су қорын пайдалану және қорғау саласындағы уәкілетті мемлекеттік органдардың және санитарлық-эпидемиологиялық қызметтің мемлекеттік органының оң қорытындылары болған кезде жүзеге асырылады.

Сонымен қатар аталған Кодекстің 225 – бабында сарқынды суды ағызып жіберу кезіндегі экологиялық талаптар тізбесі көрсетілген: 1) Табиғи су объектілерін сарқынды суды ағызып жіберу үшін пайдалануға тыйым салынады. 2) Қоршаған ортаға эмиссияға тиісті экологиялық рұқсат бар болған кезде сарқынды суды жер үсті су объектілеріне және жер қойнауына ағызып жіберуге жол беріледі. 3) Сарқынды суды жинақтаушысы бар табиғат пайдаланушылар оның қоршаған ортаға әсерін болғызбайтын қажетті шаралар қабылдауға, сондай-ақ оларды пайдалану тоқтатылғаннан кейін осы жинақтаушылар орналасқан жердің қайта өңделуін жүзеге асыруға міндетті. 4) Табиғат пайдаланушы ластаушы заттардың сарқынды суда белгіленген шоғырлану нормативтерін асыра немесе сарқынды судың құрамына экологиялық рұқсатта көзделмеген жаңа заттарды қоса алмайды. Аталған талаптар бұзылған кезде сарқынды суды ағызып жіберу тоқтатылуға тиіс. Беткі су айдынына ағызылатын су мөлдір, бояусыз, иіссіз болуға, құрамында ауру тудыратын бактериялар және гигиеналық нормативтерден асатын шоғырлануларда адамның денсаулығы мен жануарлар үшін зиянды заттар болмауға тиіс. Ағызылатын судың температурасы Цельсий бойынша 30 градустан аспауға тиіс. 5) Ағызылатын суда бетон мен металды бүлдіріп-бұзатын заттар болмауға тиіс. 6) Сарқынды суды, олардың тазалану деңгейіне қарамастан, орталықтандырылған ауыз сумен жабдықтау көздерінің санитарлық қорғалу аймақтарындағы, курорттардағы, суға түсуге арналған жерлердегі су айдындарына ағызып жіберуге жол берілмейді. 7) Сарқынды суды су объектілеріне, жер қойнауына, сарқынды су жинақтауыштарға, жергілікті жердің рельефіне ағызуды жүзеге асыратын немесе су бөлудің тұйықталған циклінде жұмыс істейтін табиғат пайдаланушылар Қазақстан Республикасының су заңнамасына сәйкес су көлемін есептеу аспаптарын пайдалануға және су тұтыну мен су бөлуді есепке алу журналын жүргізуге тиіс. 8) Тау-кен металлургиясы кәсіпорындарының карьер суын, сондай-ақ сумен суыту үшін

пайдаланылатын суларды сумен жабдықтаудың тұйықталған (айналымды) жүйесінде орналасқан су жинақтауыштарға төгуді қоспағанда, сарқынды суларды алдын ала тазартусыз су объектілеріне, сарқынды су жинақтауыштарға, жергілікті жердің рельефіне ағызуға тыйым салынады.

Жоғарыда аталаған талаптар орындалмаған жағдайда кінәлілер әкімшілік, қылмыстық, азаматтық және тәртіптік жауапкершілікке тартылады, яғни Қазақстан Республикасының су заңнамасын бұзу Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауаптылыққа әкеп соғады.

Әкімшілік жауаптылық Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің «Суға мемлекеттік меншік құқығын бұзу» деген атаумен 124-бапта, сондай – ақ «Өндіріс пен тұтыну қалдықтарымен жұмыс істеу, «Сарқынды суды ағызып жіберу талаптарын бұзу» (261-бап), «Су ресурстарын қорғау ережелерін бұзу» (276), өзге де 277,278,279,280,281 – баптарда көрініс тапқан

Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі Қылмыстық кодексі келесідей жауаптылық түрлерін көрсетеді: «Суларды ластау, бітеу және сарқу» (281-бап), «Теңіз аясын ластау» (283 - бап).

Сонымен қатар ІО да суларды сақтау мен қорғау аясындағы шараларға атсалысады.

2. Қазақстан Республикасының Су Кодексі 1 – бабының 41 – тармағына сәйкес, су пайдалану - жеке және заңды тұлғалардың өз мұқтаждарын және (немесе) коммерциялық мүдделерін қанағаттандыру үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен су ресурстарын пайдалануы.

Су пайдалану құқығының объектісі болып су қоймалары немесе олардың жекелеген аймақтары табылады.

Су пайдаланушы - өз мұқтаждарын және (немесе) коммерциялық мүдделерін қанағаттандыру үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен су ресурстарын пайдалану құқығы берілген жеке немесе заңды тұлға.

ҚР СК 71 – бабына сай, су пайдаланушылардың:

1) Қазақстан Республикасының су заңдарында көзделген шарттар мен талаптарды сақтай отырып, су объектілерін берілген мақсаттарында пайдалануға;

2) су объектілерін пайдаланудың өзіне тиесілі құқығын өз қалауына қарай жүзеге асыруға, бұл орайда, басқа тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына, су объектілері мен қоршаған ортаға зиян келтіруге жол бермеуге;

3) Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен су қорының жерлерін пайдалануға;

4) су пайдаланушылардың бірлестіктерін, одақтарын (қауымдастықтарын) және басқа да коммерциялық емес ұйымдарын құруға;

5) Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен су шаруашылығы қызметін жүзеге асыру үшін су объектілерінің жай-күйі туралы ақпарат алуға;

б) берілетін судың сапасы мен мөлшерін тексеруге;

7) су пайдалануға өз құқықтарын қорғауға;

8) белгіленген су беру лимиті мен режиміне сәйкес құқықтардың, соның ішінде су алу құқықтарының бұзылуынан келтірілген зиянды өтеттіруге;

9) Қазақстан Республикасының су қорын пайдалану және қорғау, сумен жабдықтау және су бұру саласындағы заңдарында көзделген басқа да құқықтарды жүзеге асыруға құқығы бар.

Су пайдаланушылар:

1) су ресурстарын ұтымды пайдалануға, судың ысырабын қысқартуға шаралар қолдануға;

2) су объектілері мен су шаруашылығы құрылыстарына ұқыпты қарауға, оларға зиян келтірілуіне жол бермеуге;

3) белгіленген су пайдалану лимиттерін, рұқсат етілген көлемдері мен режимдерін сақтауға;

4) басқа су пайдаланушылар мен табиғат пайдаланушылардың құқықтары мен мүдделерінің бұзылуына жол бермеуге;

5) судың жай-күйіне әсер ететін су шаруашылығы құрылыстары мен техникалық құрылыстарды ақаусыз күйінде ұстауға, олардың пайдаланылу сапасын жақсартуға, су ресурстарын пайдалануды есепке алуға, су шаруашылығы құрылыстарының су тарту, су жіберу мен сарқынды және коллекторлық суларды ағызу құрылыстарын өлшеу құралдарымен және су өлшеу аспаптарымен жабдықтауға;

б) су қорғау іс-шараларын жүзеге асыруға;

7) арнайы су пайдалануға рұқсатта белгіленген су пайдалану шарттарын, сондай-ақ бақылаушы органдардың нұсқамаларын белгіленген мерзімде толық көлемінде орындауға;

8) белгіленген нормативтерден асатын зиянды заттардың ағызылуына жол бермеуге;

9) су объектісін Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген нысан бойынша пайдалану туралы анық және толық ақпаратты мемлекеттік органдарға уақтылы ұсынуға;

10) су үнемдеуші технологияларды, суарудың озық техникасын, сумен жабдықтаудың айналымдық және қайталама жүйелерін енгізуге шаралар қолдануға, т.б. міндетті.

Су пайдалану құқығы заңмен қорғалады. Су Кодексінде және Қазақстан Республикасының басқа да заңдарында аталған негіздерден өзгеше ешкімді де су пайдалану құқығынан айыруға болмайды. Су пайдаланушылардың су пайдалану құқығына қысым көрсетумен байланысты олардың қызметіне мемлекеттік органдардың тарапынан араласуға тыйым салынады. Мемлекет қауіпсіздігі мен қорғанысын, халықтың денсаулығын сақтауды, қоршаған ортаны, тарихи-мәдени мұраны, басқа да тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету мақсатында, сондай-ақ су тапшылығы,

табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар кезінде Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен су пайдалану құқығы шектелуі мүмкін. Су пайдалану құқығын шектеу халықтың ауыз су және тұрмыстық мұқтаждары үшін су ресурстарын пайдалану жағдайын нашарлатпауға тиіс.

ҚР Су Кодексінің 64 – бабында су пайдалану құқығының түрлері берілген. Субъектілердің тобы бойынша:

- 1) ортақ су пайдалану құқығы;
- 2) арнайы су пайдалану құқығы;
- 3) оқшау су пайдалану құқығы;

4) бірлесіп су пайдалану құқығы болып бөлінеді. Туындау негіздемелері бойынша:

- 1) бастапқы су пайдалану құқығы;

2) қосалқы су пайдалану құқығы болып бөлінеді. Қолдану мерзімдері бойынша:

- 1) тұрақты су пайдалану құқығы;
- 2) уақытша су пайдалану құқығы болып бөлінеді.

Азамат үшін ортақ су пайдалану құқығы ол туған кезден бастап туындайды және ешбір жағдайда да шеттетілуі мүмкін емес. Су Кодексінде белгіленген тәртіппен берілген рұқсат алынған кезден бастап арнайы су пайдалану құқығы туындайды. Мынадай құрылыстар мен техникалық құрылғыларды: 1) суды жер үсті қабатынан және теңіз суларынан механикалық және өз ағысымен тарту жөніндегі стационарлық, жылжымалы және жүзбелі құрылыстарды; 2) өнеркәсіптік, коммуналдық-тұрмыстық, коллекторлы-сорғыту, жауын-шашынды және басқа да қалдық суларды жер үсті және теңіз суларына ағызуға арналған су бұру құрылыстарын; 3) қалдық суларды суармалы, буландыру, сүзгі алқаптарына және жергілікті жер бедеріне бұруға арналған құрылыстарды; 4) бөгеттерді және басқа да суды тежейтін және суды реттейтін құрылыстарды (соның ішінде уақытша бөгеу құрылыстарын); 5) гидравликалық электр станцияларын, т.б. пайдалану арнайы су пайдалануға жатады.

Су объектілерін немесе олардың бір бөлігін бір жеке немесе заңды тұлғаға пайдалануға берген кезде оқшау су пайдалану құқығы туындайды. Оқшау су пайдалануға берілген су объектілерінде облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті өкілді органдары белгілеген шарттармен ортақ су пайдалануға рұқсат етіледі. Оқшау су пайдалануды жүзеге асыратын су пайдаланушы, егер облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті өкілді органдарының шешімдерінде өзгеше белгіленбесе, Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен ортақ су пайдалану жағдайлары немесе оған тыйым салу туралы жариялауға міндетті.

Бірлесіп су пайдалану құқығы су объектілерін немесе олардың бір бөлігін бірнеше жеке және (немесе) заңды тұлғаға пайдалануға берген кезде туындайды. Бірлесіп су пайдалану кезінде бірінші кезекте халықты ауыз сумен жабдықтаумен айналысатын су пайдаланушылардың мүдделері,

сондай-ақ су аяғында орналасқан су пайдаланушылардың мүдделері қанағаттандырылады. Бірлесіп су пайдалануға берілген су объектілерінде облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті өкілді органдары белгілеген жағдайлармен ортақ су пайдалануға рұқсат етіледі. Бірлесіп су пайдаланатын су пайдаланушылар, егер облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті өкілді органдарының шешімдерімен өзгеше белгіленбесе, ортақ су пайдалану жағдайлары немесе оған тыйым салу туралы жариялауға міндетті.

Өз мұқтаждарын қанағаттандыру немесе оны қайталама су пайдаланушыларға жеткізу үшін тікелей су объектілерінен су алуды жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалардың су пайдалануы бастапқы су пайдалану болып табылады.

Бастапқы су пайдаланушыдан шарт негізінде су алатын жеке және заңды тұлғалардың су пайдалануы қайталама су пайдалану болып табылады.

Су объектілері тұрақты немесе уақытша су пайдалануға беріледі. Мерзімі белгіленбеген су пайдалану тұрақты деп танылады. Уақытша су пайдалану қысқа мерзімді - бес жылға дейін және ұзақ мерзімді - бес жылдан қырық тоғыз жылға дейін болуы мүмкін. Қажет болған жағдайда су пайдалану мерзімдері ұзартылуы мүмкін. Арнайы су пайдалану мерзімдері су объектісінің ресурстық әлеуеті мен ағымдағы экологиялық жай-күйіне байланысты болады. Ортақ су пайдалану тұрақты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылғы 30 тамыз (Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 2 ақпандағы Заңымен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).
2. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі, 2007 жылғы 9 қаңтар. (25.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (1994 ж. 27 желтоқсан) (21.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) (1999 ж., 1 шілде, № 409) (09.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
5. Қазақстан Республикасының Жер Кодексі. 2003 ж. 20 маусым. (08.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. Қазақстан Республикасының Су Кодексі. 2003 жылғы 9 маусым. № 481 (08.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Д.Л.Байділдинов ҚР экологиялық құқығы. Оқу құралы – Алматы: Қазақстандағы СҚЗҚҚ «Интерлигал» баспа орталығы, 2005 ж.
8. Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан. - Алматы, 1996 ж.
9. Архипов И.Г. Земельное право Республики Казахстан. - Алматы: Борки, 1997 ж.
10. Боголюбов С.А. Экологическое право. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. –М: Норма баспасы, 2000 ж. - 448 б.
11. Бринчук М.М. Экологическое право России (Право окружающей среды). - М.: Юристъ, 1998 ж.
12. Бекишева С.Ж. Экологическое право Республики Казахстан// Қарағанды: Арко-2001 ж.